

ІНСТИТУТ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН НАН УКРАЇНИ

На правах рукопису

Клименко Катерина Олександрівна

СТВОРЕННЯ СПІЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ЗАСІБ ВКЛЮЧЕННЯ
УКРАЇНИ У СВІТОГОСПОДАРСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ

Спеціальність 08.05.03 -
"Міжнародні економічні відносини"

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеню
кандидата економічних наук

Київ - 1995

Дисертаційна робота виконана у відділі зовнішньоекономічної діяльності Інститута світової економіки та міжнародних відносин НАН України

Наукові керівники - член-кореспондент НАН України
Білорус О.Г.

кандидат економічних наук
Колибанов В.А.

Офіційні опоненти - доктор економічних наук,
професор Філіпенко А.С.

- кандидат економічних наук
Гончарук А.І.

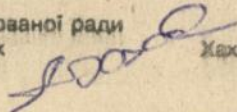
Провідна організація - Науково-дослідний економічний
інститут Міністерства економіки України

Захист відбудеться * 21 * грудня 1995 р.
в * 15.00 * годин на засіданні спеціалізованої ради
09.05.03. при Інституті світової економіки та міжнародних
відносин НАН України за адресою: м.Київ, вул. Леонтовича 5,
актовий зал

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці ІСЕ та МВ
НАН України

Автореферат розісланий 20. XI 1995 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради
кандидат економічних наук

Хаклюк А.М.

ЛНБ ім. В. Стефаника
НАН України

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00739754 (Z)

Загальна характеристика роботи.

Актуальність теми дослідження.

Істотною рисою розвитку світогосподарських зв'язків на сучасному етапі є активне включення до них всіх країн та регіонів світу. Участь у системі міжнародного поділу праці, широке використання його можливостей стали об'єктивною потребою, одним із важливіших факторів подолання відсталості в галузі економіки, використання досягнень науково-технічного прогресу, формування сучасної матеріально-технічної бази.

Нинішній стан економіки України потребує використання всіх факторів зростання, зокрема, переваг міжнародного розподілу праці, зовнішньоекономічного фактору у вирішенні складних проблем структурної перебудови та забезпечення економічної безпеки.

Тривалий час економіка України мала ізольований характер та існувала у відриві від світового ринку. Сучасний стан народного господарства, зокрема, експортноорієнтованих виробництв не дозволяє швидко та досить ефективно включатися у світові господарські зв'язки, де існує жорстка конкуренція та боротьба за ринки.

Включення України у систему світогосподарських зв'язків потребує серйозної адаптації структури її економіки, всього господарського механізму до надзвичайно високих вимог, які диктує світове ринкове господарство. Бажаючи інтегруватися у світове господарство, Україна повинна розвивати зовнішньоекономічні відносини у всій різноманітності їх форм. Однією з таких форм міжнародного співробітництва є спільні підприємства (СП) з участю іноземного капіталу.

Це зумовлене тим, що спільні підприємства, як найбільш зріла форма міжнародного співробітництва, мають особливе значення для формування нової структури економіки України завдяки потенційним можливостям позитивно впливати на процеси ринкової орієнтації і сприяти інтеграції у світову систему господарювання.

Особливе значення має діяльність спільних підприємств по запозиченню передових технологій та досвіду управління, розвитку

експортоорієнтованих та імпортозамінних підприємств, забезпеченню виходу вітчизняної продукції на світовий ринок. Участь в СП зарубіжного партнера, який, як правило, вже займає позиції на світовому ринку, в ряді випадків дає українській стороні єдину можливість вийти на ринки інших країн та закріпитися там.

І хоча кількість створених в Україні СП поки що незначна, їх діяльність вже починає позначатися на загальних результатах зовнішньоекономічної діяльності і потребує аналізу, теоритичних та практичних висновків. Разом з тим в процесі створення і функціонування міжнародних спільних підприємств є багато невирішених економічних, фінансових, організаційних проблем. Більшість з них ще не досліджені і не вирішені. Виходячи з цього, тема дослідження є актуальною та обґрунтованою.

Метою роботи є визначення шляхів інтеграції України у світове господарство, зокрема, за допомогою створення спільних підприємств з участю іноземного партнера.

Виходячи з того, що в зовнішньоекономічних зв'язках СП займають особливе місце, і в Україні з їх розвитком пов'язані надії на залучення іноземного капіталу для вирішення багатьох економічних проблем, в тому числі для розвитку експортоорієнтованого та імпортозамінного виробництва, автор поставив за мету висвітлити такі питання:

- адаптація зовнішньоекономічних зв'язків України до вимог світового ринку;
- місце спільних підприємств в стратегії зовнішньоекономічної діяльності України;
- міжнародний досвід функціонування спільних підприємств;
- спільні підприємства як засіб залучення зарубіжних інвестицій в українську економіку;
- досвід діяльності спільних підприємств на території України;
- основні напрямки поліпшення організації спільних підприємств.

Ці питання розглядаються з практичної точки зору інтеграції України у світове господарство.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній:

1. Діяльність СП аналізується в контексті із зовнішньоекономічними зв'язками України, як реальний шлях виходу з експортом продукції на світові ринки і розвитку імпортозамінних виробництв. Через новизну самого об'єкта дослідження роль СП у зовнішньоекономічній діяльності України досі практично не вивчалася.

2. Досліджена проблема використання спільних підприємств для залучення зарубіжних інвестицій в економіку України.

3. Простежено діалектичний розвиток поняття "joint ventures" і його застосування у вітчизняних умовах.

4. Визначено цілі та особливості створення СП за участю іноземного капіталу на території України.

5. Відмічено основні моменти недосконалості економічного і юридичного простору, що заважають ефективній діяльності СП.

Теоретична значимість роботи визначається тим, що вона робить внесок у розробку проблем міжнародного поділу праці та інтернаціоналізації господарського життя, зокрема, в розробку питань інтеграції України у світове господарство через залучення та використання іноземного капіталу в межах спільних підприємств.

Практична цінність результатів дослідження визначається можливістю їх використання для подальшої наукової і практичної розробки питань інтеграції України у світове господарство, концепції спільного підприємництва, залучення зарубіжних інвестицій в національну економіку.

Дисертація може також бути використана в учбовому процесі при читанні лекцій та проведенні семінарських занять по курсам в галузі світової економіки та міжнародних відносин.

Методологічною основою дисертації стали фундаментальні положення сучасної науки про пріоритет інтернаціоналізації у світовому розвитку, зростаючого взаємозв'язку країн та регіонів.

При роботі над дисертацією був використований діалектичний метод пізнання, що дає можливість вивчати економічні явища у розвитку взаємозв'язків, аналізувати загальноекономічну, фактичну та статистичну інформацію, узагальнювати практичний досвід діяльності.

Розробленість теми.

Питання інтернаціоналізації господарського життя та використання переваг міжнародного поділу праці для підвищення ефективності національної економіки стали об'єктом дослідження ряду наукових колективів та окремих вчених. Різноманітні проблеми знайшли відображення в працях Білоруса О.Г., Беляєва Ю.І., Богомолова О.Т., Браславського І.М., Будкіна В.С., Бутенко О.В., Іванова І.М., Колибанова В.А., Ліндера П.Х., Максимової М.М., Сеніна М.В., Сіденко В.Р., Степанова В.І., Супруна В.О., Філіпова В.І., Філіпенко А.С., Черкасова М.О., Ширяєва Ю.С., Шишкова Ю.В., Шепелюк Г.О., Шмельова М.П., Юданова Ю.І. та ін.

В центрі їх досліджень знаходяться об'єктивні процеси господарського зближення, економічної взаємозалежності держав, що призвело до появи міжнародних виробництв.

В ряді робіт аналізується роль зовнішньоекономічної діяльності, здатної активно впливати на всі сторони суспільного виробництва, вказується, що переваги економічного співробітництва найбільш повно реалізуються в межах спільних підприємств, де партнерів об'єднує стабільна, інституціоналізована база спільної власності.

Ряд досліджень присвячений економічним, організаційним, правовим аспектам діяльності СП, з'ясуванню їх сутності та ролі у національній та світовій економіці. Вони знайшли відображення в роботах Аджубея Ю.В., Бургучової О.Т., Буткевича В.Г., Вознесенської Н.М., Вилкової О.С., Гайдучка І.І., Грецова О.О., Зав'ялова П.С., Зверєва В.О., Енгібарова О.В., Іванова І.Д., Кайсарова О.О., Кисилева О.В., Лук'яненко Д.Г., Л. Нієля, Прилюка В.Д., Раненко В.В., Руцько Є.Т., Степанова Ю.С., Суцук І.В., Смірнова Є.Є., Єнтова Е.М., Чебанова С., Юмашева Ю., Яковлевої Є.Л., Фамінського І.П., Херона З., Холла С., Хобера К., Холтбруге Д., Харрінга К. В роботах вищезазначених авторів вивчається "анатомія" спільних підприємств, значення їх діяльності для вирішення внутрішніх економічних проблем, проаналізований та узагальнений значний фактичний матеріал.

Істотне значення як фактологічна база для аналізу питань дослідження мають матеріали, документи, статистичні данні ООН та ЄЕК ООН, закони та нормативні акти України, що регулюють питання зарубіжних інвестицій, створення і діяльності спільних підприємств, статистичні данні Міністерства

статистики України, Міністерства фінансів України, Державного митного комітету України, розробки, здійснені у відділі зарубіжних інвестицій Міністерства економіки України, у відділі торгівельного балансу і державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності Міністерства економіки України, у відділі міжнародних економічних відносин Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економіки України, а також данні, документи та матеріали по окремих СП.

Апробація роботи.

Основні положення дисертаційної роботи доповідались та обговорювались на засіданнях відділу зовнішньоекономічної діяльності Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України, відділу міжнародних економічних відносин Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економіки України.

Ряд рекомендацій та висновків, зроблених в дисертації, знайшли відображення у науковій доповіді "Совместные предприятия в Украине. Международный опыт их функционирования", підготовленої для відділу торгівельного балансу та державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності Міністерства економіки України (НДЕІ Мінекономіки України. К. 1994.).

Структура дисертації визначена поставленими цілями і завданнями. Дисертація складається із вступу, трьох глав, заключення, списку використаної літератури та додатку.

Зміст роботи.

У вступі обґрунтовується вибір та актуальність теми, мета та об'єкт дослідження, практична та теоретична значимість, методологічна основа, розкривається новизна роботи та вказуються сфери можливого використання зроблених автором висновків та пропозицій.

В першій главі "Проблеми інтеграції України у світове господарство" аналізуються економічні зв'язки країни, шляхи адаптації до вимог світового ринку.

Вказується, що в галузі економіки незалежна Україна одержала тяжку спадщину від колишнього СРСР. На її сучасному стані болісно відбиваються, зокрема, деформації в територіальній спеціалізації в

"єдиному народногосподарському комплексі", орієнтація економіки перш за все на "міжреспубліканський обмін", слабкі економічні зв'язки із світовим господарством, недостатня диверсифікація форм економічного співробітництва як з далеким, так і з близьким зарубіжжям, гострий дефіцит валютних коштів, значна зовнішня заборгованість.

Кризовий стан економіки України наочно демонструє неадекватність структури економіки сучасним умовам відтворення, потребам науково-технічної революції. Значну частину свого потенціалу Україна продовжує використовувати на відтворення неефективної структури економіки з її обмеженими можливостями для саморозвитку та інновацій.

Все це, як у дзеркалі, відображається у зовнішньоекономічній діяльності, яка самостійно почала здійснюватися Україною з 1992 р. Доводиться, практично з нуля, створювати нову систему зовнішньоекономічної діяльності, яка б стала справжнім каталізатором ринкових реформ.

Характерною особливістю зовнішньоекономічних зв'язків України в галузі експорту є його паливно-сировинна спрямованість. При цьому проблема України не в самому експорті сировини, а в тому, що вона мало експортує промислових товарів і не адаптувалась до тих процесів "інтелектуалізації", що мають місце у світовій торгівлі.

В роботі робиться висновок про те, що здійсненню ефективної експортної політики заважає ряд факторів, серед яких:

- низька конкурентоспроможність більшості готових виробів;
- збитковість продукції більшості підприємств машинобудування, вираженої у світових цінах;
- занадто повільний перехід підприємств на випуск нових видів та виробів машинобудівної продукції;
- відставання технічного рівня промислової продукції від світових аналогів;
- неспівпадання із світовими метричними стандартами та стандартами якості;
- відокремленість від участі в найбільш перспективних програмах виробництва нових виробів на міждержавній основі;

- нерозвиненість фінансової, технічної, інформаційної інфраструктури;
- розпад міжреспубліканських зв'язків;
- відсутність стабільного законодавства і ефективного валютного контролю.

Щодо імпорту, то в більшості випадків потреба в ньому завдається технологічною структурою ряду галузей. Однак, на практиці підприємства часто закупають товари некритичного імпорту, хоча останнім часом спостерігаються ознаки більш вивантаженого підходу до імпорту з боку регіонів.

У зовнішній торгівлі України чітко розрізняються зв'язки з країнами далекого та близького зарубіжжя. У 1994 р. експорт України в країни близького зарубіжжя становив 7,5 млрд. дол. США, в країни далекого зарубіжжя - 5,3 млрд. дол., імпорт відповідно - 10,1 млрд. дол., та 3,9 млрд. дол. Країни близького зарубіжжя залишаються основними торговельними партнерами України. Їх питома вага в експорті України у 1994 р. становила 58,4%, імпорті - 76,5%. Стабільними залишалися зв'язки з країнами Європи - 12% в експорті та 28% в імпорті України. В країни Азії пішло 22% українського експорту.

По деяким товарам на зміну їх питомої ваги в експорті та імпорті України у 1994 р. впливали зрушення в географії товарообміну. Частина продукції, що раніше знаходилась в товарообороті між республіками колишнього СРСР, пішла в далеке зарубіжжя.

В роботі звертається увага на те, що специфіка народного господарства України визначає тактику поступового відкриття економіки, послідовного демонтажу державної монополії. Через слабкість та непередготовленість до жорсткої конкурентної боротьби на світовому ринку українським товаровиробникам необхідна сильна підтримка з боку держави.

Відмічається, що економіка України й понині практично має ізолюваний характер і функціонує у відриві від світового ринку. Свого часу в основу уявлень про місце СРСР в системі світового господарства було покладено концепцію розпаду єдиного світового ринку, зростаюче віддалення соціалістичного і капіталістичного господарських комплексів,

послаблення їх взаємозв'язків. Занадто перебільшувалась проблема техніко-економічної незалежності країн соціалістичної співдружності, що явно не співпадало із об'єктивним процесом посилення економічного та науково-технічного взаємозв'язку у світі. Передбачалось, що в межах одного регіона - РЕВ - можливе досягнення швидкого прогресу, а зв'язкам з іншими країнами відводилась допоміжна роль. Життя показало, що таке уявлення не враховувало впливу на виробництво сучасної науково-технічної революції, ускладнення структури світового господарства, бурхливого розвитку матеріальних, інтелектуальних і культурних потреб світу. Практика підтвердила, що господарська ізоляція означає консервацію економічного та технічного відставання, ставить національну економіку в гірші умови у порівнянні з активними учасниками міжнародного розподілу праці.

Стало очевидним, що від ступеню участі в міжнародному розподілі праці залежить рішення багатьох проблем української економіки. Однак, процес інтеграції України у світову економіку потребує проведення чітко визначеної стратегії. Такою стратегією має бути поєднання структурної перебудови економіки з її орієнтацією на активний експорт. Практично тільки через розвиток експорту може бути досягнуто позитивне сальдо торговельного балансу без скорочення імпорту життєво важливих товарів, вирішена проблема зовнішньої заборгованості та зміцнений курс грошової одиниці.

Світова практика показала, що модель розвитку імпортозамінного виробництва неефективна, веде до консервації відставання та перешкоджає появі "галузей-локомотивів", що забезпечують досягнення світового рівня прогресу.

Невипадково в доповіді Прем'єр-міністра України Є.Марчука на сесії Верховної Ради України в жовтні 1995 р. прогнозується прийняття цільової довготермінової комплексної програми підтримки експортерів, що має бути затверджена на початку 1996 р.

В дисертації робиться висновок про те, що при входженні у світовий економічний простір народне господарство України має ряд конкурентних

переваг. Основними напрямками реалізації конкурентних переваг України можуть бути:

1. Вдосконалення структури сировинного експорту. Оскільки вивіз паливно-сировинних товарів залишається основною частиною експорту, необхідно створити систему пільг для інвесторів, які вкладають кошти у виробництво обладнання для видобування та більш глибокої переробки продукції паливно-сировинних галузей.

2. Відновлення обсягів традиційного експорту продукції машинобудування як по лінії зовнішньої торгівлі, так і по лінії виробничої кооперації і технічного сприяння.

3. Використання інвестиційного співробітництва з зарубіжними країнами в області енергетики, металургії, об'єктів транспортування газу, реконструкції і модернізації раніше побудованих за кордоном підприємств.

4. Використання факту тимчасової дешевизни основних факторів виробництва - робочої сили, виробничих фондів, технологій.

Ключовим моментом цієї моделі інтеграції у світогосподарські зв'язки є розрахунок на залучення іноземного капіталу і підключення до глобальних технологічних ланцюгів.

5. Використання унікальних високих технологій ряду секторів промисловості з високим експортним потенціалом (наприклад, авіакосмічна індустрія, зварка та ін.). Інтеграція цих секторів у світогосподарські зв'язки здатна прискорити всю структурну перебудову економіки України. Ці сектори можуть стати піонерами структурної перебудови.

Що стосується імпорту, з проведенням гнучкої імпоротної політики кореспондується робота по нарощуванню виробництва імпортозамінної продукції. Вдосконалення зовнішньоекономічних зв'язків потребує прагматичного відношення до вже існуючого поділу праці, по збереженню партнерів та вже завойованих ринків. В першу чергу це стосується ринків країн близького зарубіжжя, колишніх стран РЕВ. Це визначається взаємозв'язками, що склалися, загальними стандартами, технічною сумісністю, налагодженими спільними технологічними ланцюгами.

Одночасно слід змінити концептуальний підхід до зарубіжної допомоги.

Необхідно чітко визначити мету, пріоритети та механізм її використання. Пріоритетним напрямком повинен стати розвиток експортного потенціалу.

Проведений аналіз привів до висновку про те, що розвиток тільки традиційних напрямків зовнішньоекономічних зв'язків повністю не вирішує проблем успішного входження України до світового економічного простіру. Слід використовувати також інші можливості, які з'явилися в наслідок припинення протистояння двох систем. Мова йде про активне залучення закордонних інвестицій в українську економіку, що найбільш ефективно досягається через створення спільних підприємств з використанням іноземного капіталу.

В роботі відмічається, що хоча інвестиційний клімат в Україні залишається несприятливим, останнім часом політика держави по залученню іноземних інвестицій декілька активізувалась. Обсяги закордонних інвестицій в економіку України на початок 1995 р. становили (в тис. дол. США) : США - 62612, Німеччини - 54476, Великобританії - 19544, Кіпру - 18071, Швейцарії - 12423, Польщі - 11297, Росії - 10070, Канади - 6677, Венгрії - 8031, Білорусії - 597.

Підкреслюється, що залучення іноземних інвестицій в українську економіку взагалі до останнього часу здійснюється головним чином в рамках СП, перші з яких почали створюватись ще в межах Радянського Союзу.

В міжнародній практиці зустрічаються два варіанти функціонування СП : перший - СП інтегруються в народногосподарський комплекс приймаючої країни, другий варіант - СП функціонують в межах господарського анклав, утвореного на території країни.

Всі СП, що нині існують на території України, функціонують по першій моделі. Це і обумовлює те, що СП мають ті ж самі проблеми, що й всі інші суб'єкти господарювання, і незавершеність реформи господарського механізму є основним стримуючим фактором їх розвитку.

Підкреслюється, що СП поки що є єдиними організаційно самостійними суб'єктами господарювання на території України і можуть стати каталізаторами структурних зрушень, так необхідних нашій економіці. Надана СП самостійність в здійсненні виробничої, інвестиційної і зовнішньоекономічної діяльності дозволяє їм виробляти і ефективно здійснювати особливу стратегію.

СП мають ряд безперечних переваг у порівнянні з іншими формами економічного співробітництва. Їх діяльність дозволяє комплексно вирішувати цілий ряд економічних завдань, серед яких можливість одержання передових технологій та досвіду управління, прискорене створення та випуск нових видів продукції, економія на капіталовкладеннях, проникнення до ринків окремих країн та ін. Створення СП часто стає єдиним засобом виходу наших підприємств на зарубіжний ринок з його жорстким конкурентним середовищем.

Сьогодні в світі діють тисячі СП, в яких приймає участь капітал різних країн. Як показує практика, кооперація на основі загальної власності партнерів та спільного управління частиною їх підприємницького капіталу має більш тривалий та стійкий характер, ніж інші форми міжнародного промислового кооперування.

В другій главі "Спільні підприємства в системі світогосподарських зв'язків" розглядається місце спільних підприємств в системі світогосподарських зв'язків, аналізується процес інтернаціоналізації господарського життя, в силу чого поряд з економічними зв'язками між окремими суб'єктами господарювання все більшого значення набувають виробничі та технологічні зв'язки, що відображає процес переплетіння виробництва в межах всього світового господарства.

Підкреслюється, що міжнародне взаємопроникнення і переплетіння капіталів, різноманітні форми кооперації виробничої діяльності між ними становлять виробничу економічну базу інтеграційних процесів.

Це знаходить своє відображення в розгалуженій мережі міжнародного виробництва, на сферу якого (тільки по каналах внутрішньофірменного обміну) припадає вже близько 1/3 міжнародного господарського обороту. Виробниче співробітництво, яке стало загальносвітовим явищем, найбільш

повно реалізується в рамках СП, де партнерів об'єднують не тільки договірні відношення, но й стабільна база спільної власності.

В роботі обгрунтовується і підкреслюється, що СП - найбільш складний метод міжфірменної кооперації. Цей метод кооперації гарантує міцні, довгострокові основи співробітництва і відкриває широкі можливості для вирішення великого кола задач стратегічного значення, зокрема, проблеми спеціалізації, концентрації, комбінування, диверсифікації виробництва, раціонального розміщення господарських одиниць, досягнення їх оптимальних розмірів та ін.

В дисертації розглядаються основні переваги СП, а саме:

- довгостроковість угод;
- можливість комплексного використання зусиль партнерів по взаємодії у всіх виробничих, передвиробничих сферах та у сферах збуту;
- поєднання найбільш сильних взаємодоповнюючих елементів виробничих сил, що належать партнерам;
- забезпечення контролю з боку партнерів не тільки за виробничими процесами, але й за реалізацією продукції підприємства.

Підкреслюється, що в економічній та юридичній практиці поки що не сформульовано єдиного поняття терміну "спільні підприємства".

Наводиться ряд визначень СП, які використовуються в зарубіжній літературі, в тому числі по класифікації ЕЕК ООН. Відмічається, що термін "joint ventures", який частіше за інші зустрічається у вітчизняній літературі, в західній трактовці являє собою більш широке поняття, ніж "спільні підприємства" й поєднує багато видів спільної діяльності, зокрема, міжфірмові контрактні зв'язки. В цілому в економічній літературі і в багатьох документах ООН під спільними підприємствами розуміють економічну форму зв'язків, що мають такі ознаки:

1. загальний капітал;
2. спільна господарська діяльність;
3. спільне керування;
4. розподіл прибутків та ризиків.

В нашій країні спільними підприємствами називають таку форму господарсько-правового співробітництва з іноземним партнером, при

якому утворюється загальна виробнича база та виробляється продукт, який знаходиться в загальній власності партнерів. Наявність загального майна суттєво відрізняє їх від інших форм міжнародного господарського співробітництва, а участь іноземного партнера - від суто внутрішніх "СП", що створюються за участю вітчизняних організацій і підприємств.

Одночасно підкреслюється, що спільне підприємство - це не тільки форма використання іноземного капіталу, але й форма організації та здійснення конкретної господарської діяльності. Існування національних та іноземних учасників СП знаходить своє відображення у його внутрішньому устрою. У зв'язку з цим великого значення набуває правова форма, яка уособлює в собі спільну організацію господарської діяльності національного та іноземного засновника.

Правовою основою СП є національне законодавство країни, де засновано це підприємство. Правовими формами СП можуть бути:

1. Акціонерне товариство.
2. Товариство з обмеженою відповідальністю.
3. Командитне товариство.
4. Інші.

Найбільш широко використовується акціонерна форма організації СП. Деякі країни, однак, віддають перевагу формі акціонерного товариства без права публічно підписуватись на акції, тобто, з обмеженням і, як правило, попередньо відомим колом учасників.

Оскільки товариство з обмеженою відповідальністю може бути створено при значно менших витратах, невеликі та середні СП організуються саме в цій формі. Це, як показала практика, найбільш перспективна форма для організації СП на Україні.

Відмічається, що для методики і практики організації діяльності СП в Україні та на території інших країн за участю українських та іноземних партнерів досить корисним є аналіз міжнародної практики створення СП.

В розвинутих країнах, як правило, не існує особливих норм або правил створення і функціонування СП, і всі ці процеси регулюють закони про іноземні інвестиції, антитрестовські законодавства, а також загальні норми цивільного і торгівельного законодавства.

Основні методи регулювання іноземних капіталовкладень в приймаючих країнах звичайно зводяться до наступного:

а) у валютному законодавстві встановлюються обмеження (або навіть заборона) на вивіз прибутків і основного капіталу, що дозволяє впливати на потік іноземних інвестицій;

б) дозволяється вільний перерахунок капіталу й прибутків, встановлюються пільги для інвесторів, що вкладають свої капітали у віддалених районах або створюють "нові" галузі промисловості, що дозволяє залучати і направляти інвестиції;

в) за допомогою відповідного регулювання податків досягається вкладення іноземного капіталу в бажаній правовій формі, наприклад, в формі холдингових компаній.

Інструментами стимулювання створення СП є:

а) дотації, що пов'язані з інвестиціями;

б) субсидування оплати процентів по банківським кредитам;

в) податкові пільги;

г) прискорена амортизація.

В різних країнах принципи й інструменти стимулювання прямих іноземних інвестицій застосовуються із врахуванням національних особливостей та пріоритетів.

Всі розвинуті країни регламентують сферу діяльності іноземного капіталу. Ряд секторів і галузей економіки для закордонних інвесторів повністю або частково зачинений.

Вибір правового статусу спільної компанії країнами Заходу не обмежується. Також не сбумовлюється національний склад ради директорів. Однак в деяких державах більшість або певний відсоток виконавчих директорів повинні складати громадяни країни, де вкладається капітал.

На даний момент практично всі розвинуті країни мають значну кількість спільних підприємств за кордоном, а СП частіше всього утворюються шляхом придбання пакету акцій уже існуючих компаній

Зараз практично всі розвинуті країни мають значну кількість спільних підприємств за кордоном.

Однією із країн, в економіці якої СП одержали широкого розвитку, є США. Сума закордонних особистих інвестицій у США, що надійшли до економіки через СП, складає майже чверть усіх іноземних капіталовкладень в різні сфери бізнесу. В Японії на долю СП припадає 66% усіх компаній, створених при участі зарубіжжя.

В країнах ЄС за останнє десятиріччя в середньому за рік створюється близько 185 СП. Капіталовкладення колишніх соціалістичних країн у спільні підприємства на Заході були невеликими. І у 1988 р. склали приблизно 600 млн. дол. Але значення СП, створених країнами Східної Європи за кордоном, визначалось не стільки кількістю компаній або обсягом капіталовкладень, скільки сприянням зростанню експорту, раціоналізації торговельних потоків, розвитком інших зв'язків в системі відношень Схід-Захід. По каналам СП в 60--70 роки проходило від 15 до 30% всього експорту країн Східної Європи у промислово розвинуті країни. У 80-ті роки цей показник досяг 40%.

В країнах Східної Європи СП за участю іноземного капіталу почали з'являтися вже з кінця 60-х років, але цей процес активізувався тільки у 80-ті роки і суттєво прискорився після 1990 р. Найбільшого розвитку ця форма співробітництва отримала в Угорщині. Слід підкреслити, що саме Угорщина ввела замість дозволяючого принципу створення СП явочно-нормативний й відмінила майже всі спеціальні норми відносно спільних підприємств. Не випадково на долю Угорщини припадає приблизно 70% іноземного капіталу, що був вкладений в економіку країн Східної Європи. В цілому всі східноєвропейські країни створили сприятливі умови для залучення іноземного капіталу, спростивши процедуру створення СП, встановивши досить пільговий режим оподаткування, гарантії збереження вкладених коштів і повернення майна.

На території колишнього СРСР перші спільні підприємства та об'єднання були засновані у другій половині 80-х років, а СРСР приймав участь і у створенні СП на території інших країн-членів РЕВ. Однак вже на самому початку СП зіткнулись з відсутністю економічного середовища для їх діяльності, в силу чого вони не могли мати успіху.

В дисертації розглянутий і досвід залучення іноземного капіталу, що накопичився в рамках дореволюційної Росії, а потім у перші роки Радянської влади, тим більше, що територія України була значною сферою його застосування.

Нагадується, що у 1913 р. темп зростання в Росії ВВП складав 19%. Саме на 1909-1914 р.р. припала друга хвиля іноземних інвестицій в Росію, що склали 55% всіх нових капіталовкладень в народне господарство. Доля іноземного капіталу у загальному капіталі підприємств групи "А" наблизилась до 60%.

Іноземні інвестори не поспішали переводити свої прибутки за кордон, так як бурхливий розвиток Росії надавав нові привабливі можливості вкладення капіталу. Очевидно, що якби Росія відмовилась від використання іноземних інвестицій, процес початкового накопичення розтягнувся б на довгі роки.

Значно скромнішими були результати залучення іноземних капіталів в економіку СРСР 20-х років, хоча концесії відіграли позитивну роль в стабілізації економіки Радянської Росії. Зокрема, концесійні підприємства сприяли створенню нових робочих місць, підвищенню кваліфікації персоналу, більш швидкому освоєнню нової західної техніки і технологій.

Однак, перехід до адміністративно-командних методів управління економікою в кінці 20-х років призвів до повного витіснення іноземного капіталу із народного господарства країни.

У третій главі - "Спільні підприємства в економіці України" - аналізуються окремі аспекти їх діяльності та накопичений досвід.

Вказується, що наявність іноземного партнера, як обов'язкова ознака СП отримало підтвердження в Законі УРСР від 16 квітня 1991 р. "Про зовнішньоекономічну діяльність". Аналогічний підхід зберігся в Законі України "Про іноземні інвестиції", в Законі "Про інвестиційну діяльність", в Законі "Про захист іноземних інвестицій на Україні", в Декреті кабінету міністрів України "Про режим іноземного інвестування", та інших документах.

За діючим нині законодавством засновниками СП можуть бути будь-які власники майна-юридичні особи й громадяни України, а також іноземні

юридичні й фізичні особи. Не передбачено ніяких обмежень у виборі організаційно-правових форм СП.

Визначальною характеристикою правового статусу СП є те, що на них повною мірою розповсюджується законодавство, що діє на території України. Іноземним інвесторам гарантується право переводу прибутку за кордон і право реінвестувати прибуток на території України. Передбачена можливість встановлення додаткових податків або пільг для іноземних інвестицій у пріоритетних галузях економіки і на окремих територіях.

В роботі вказується, що при функціонуванні СП виникає ряд проблем з питань управління, в першу чергу - з приводу розподілу функцій управління між партнерами.

Спільні підприємства по засобам управління можна розподілити на три типи:

1. СП, в управлінні якими приймають участь всі засновники;
2. СП, в управлінні якими домінуючу роль грає один засновник;
3. незалежні СП.

СП, що спільно керуються, є найбільш важкими в управлінні, але в ряді випадків це єдино можлива альтернатива.

СП, що керуються незалежно, відрізняються тим, що керівництву цих підприємств надана повна свобода у прийнятті рішень з боку компаній-засновників. З усіх типів СП ці підприємства частіше всього досягали успіху в своїй діяльності.

В роботі підкреслюється, що сфери зіткнення інтересів сторін-засновників, невирішені проблеми управління часто виникають через недосконалість всього господарського механізму в країні, і їх вирішення набагато залежить від того, наскільки активно в економіці України розвиватимуться й вдосконалюватимуться ринкові структури.

Є роботі вказується, що створення СП на території України почалося з 1987 р., і до 1991 р. темпи зростання створення СП в Україні були вищими, ніж в цілому по Союзу. Різко активізувався процес створення СП у 1992 р., і всього за один рік їх було створено майже в 2 рази більше, ніж за 5 попередніх років. У 1994 р. кількість спільних підприємств зростає до

2530. В СП приймали участь закордонні фірми і підприємства із більш ніж 100 країн далекого і близького зарубіжжя.

Також, як і в інших колишніх республіках Союзу, іноземні і місцеві партнери на Україні віддають перевагу створенню СП, де капітал складається із рівних внесків учасників.

Ознакою, що відрізняє українські СП, є те, що в найменших із них внесок іноземного учасника складає меншу частку, ніж в більш крупних. Якщо кваліфікувати СП за розміром уставного фонду, то виявляється, що в перші 10% найбільш крупних підприємствах середній внесок іноземного партнера становить 43,3% в статутному фонді, а в останніх 10% СП - 41,5%.

Розповсюдженість СП по території республіки є нерівномірною.

Визначились основні центри створення і діяльності СП: - Київ, Київська область, Одеська, Харківська, Львівська, Донецька, Дніпропетровська області. Концентрація СП в Києві і обласних центрах обумовлена не лише кращими інфраструктурними умовами, наявністю кваліфікованих кадрів, налагодженими міжнародними зв'язками, але й близькістю до адміністративних інстанцій, з якими можливо скоріше й простіше вирішити питання, пов'язані з діяльністю підприємства.

Більш ніж 50% від загального притоку іноземного капіталу в СП на території України забезпечено інвесторами із країн Західної Європи. Із країн Східної Європи забезпечено менш ніж 13% інвестицій, із країн, що розвиваються - 4,5%, із США - трохи більше 12%, Канади - більш ніж 5%.

Найкрупнішими інвесторами є фірми США, Німеччини, Великобританії, Польщі, Угорщини. У 1993 р. по кількості СП, що були утворені на території України, виділялись Австрія (118), Болгарія (218), Великобританія (94), Ізраїль (95), Італія (121), Канада (99), Китай (44), Кіпр (50), Німеччина (361), Польща (651), США (463), Угорщина (360), Чехія і Словаччина (399), Швейцарія (82), Югославія (62). Звертає на себе увагу активізація країн СНД і Балтії в процесі створення спільних підприємств на території України. Так, у 1993 р. за участю підприємств Росії нараховувалось 466 СП, Білорусії - 28, Вірменії - 13, Естонії - 18, Латвії - 32, Литви - 23, Узбекистану - 11. До останнього часу СП створювались головним чином за

участю іноземного партнера тільки з однієї країни. У 1990 р. тільки 13 СП були створені за участю іноземних партнерів більш ніж з однієї країни, однак, зараз їх число становить більше 70. Найбільш часто в багатосторонні СП входять компанії Бельгії, Німеччини, Австрії, Угорщини, а також Болгарії, Польщі, Великобританії, США.

У багатьох багатосторонніх СП почала приймати участь Росія - в 45 у 1993 р. На першому етапі створення СП більшість із них було створено в сфері комп'ютерної техніки і переробки вторинної сировини.

Зараз чітко простежується, що пріоритетами користується сфера послуг, оптова та роздрібна торгівля, будівельні роботи, товари народного споживання. Це пояснюється тим, що ці види діяльності потребують менших первинних капіталовкладень і мінімально ризиковані у порівнянні із іншими сферами.

Складається й певна спеціалізація при інвестуванні іноземних капіталів в СП. Так, фірми Польщі, Чехії, Словачії певною мірою віддають перевагу легкій промисловості, Австрії і Угорщини - сільському господарству, Німеччини - промисловим підприємствам.

В дисертації підкреслюється, що СП залишаються основним каналом надходження закордонних інвестицій до економіки України. У 1995 р., в економіку України було вкладено 366906 тис. дол., у тому числі - 349413 - із країн далекого зарубіжжя і 17494 - із країн близького зарубіжжя. Головним чином ці закордонні інвестиції надійшли по лінії спільних підприємств - 83% від їх загального обсягу. Всього вони були вкладені у 1856 СП. Основними інвесторами були фірми США - в 282 СП, Німеччини - 252 СП, Польщі - 242 СП, Росії - в 177 СП, Угорщини - 101, Великобританії - 74, Болгарії - в 73, Словачії - 73, Австрії - 52, Чеської Республіки - в 51, Швейцарії - 47, Кіпра - 42 СП.

Із загальної суми закордонних інвестицій, які пішли по лінії СП, їх найбільший обсяг був спрямований у внутрішню і зовнішню торгівлю, харчову і хімічну промисловість, будівництво, транспорт, легку промисловість, кольорову металургію - загалом 42% . 22% інвестицій спрямовано у машинобудування і металообробку. В дуже обмеженому

обсязі закордонні інвестиції надійшли до сфери охорони здоров'я, фізкультури, спорту, освіти, культури, мистецтва.

В дисертації звертається увага на те, що частина іноземних інвестицій в СП надійшла із офшорних зон - Кіпру, Швейцарії, Ліберії, Панами, Багам, Гонконгу, Ліхтенштейну. Можна вважати, що таким чином повертається частина національного капіталу, що знаходиться за кордоном, або ризиковий капітал крупних монополій, що проникають в найбільш прибуткові галузі України.

Сама Україна у 1994 р. вклала інвестицій в економіку інших країн на суму 16759 тис. дол., з яких 1113 тис. дол. - в Росію.

СП починають відігравати все більш помітну роль у зовнішньоекономічних зв'язках України.

У 1993 р. СП, що розташовані на території України, експортували продукції і послуг в країни далекого зарубіжжя на 310,4 млн. дол., що склало трохи більше ніж 8% експорту України в ці країни. Імпорт із країн далекого зарубіжжя через СП становив 394,5 млн. дол., тобто біля 13% всього імпорту із цих країн.

Не було можливості навести відповідні показники по країнам близького зарубіжжя через відсутність статистичної бази.

Основний обсяг продукції, що експортується спільними підприємствами України, йде до Німеччини, Лівану, Японії, Італії, США, Польщі, а імпорт надходить із Німеччини, Куби, Польщі, Японії, Угорщини, Греції.

В експорті українських СП, що йде в далеке зарубіжжя, найбільша доля припадає на підприємства Донецької, Одеської, Дніпропетровської областей і м.Києва.

У зовнішньоторгівельному обороті СП спостерігається значна диверсифікація. Середні й крупні СП імпортують значно більше продукції, ніж експортують. У малих СП експорт і імпорт практично однакові.

В роботі відмічається, що СП покликані і можуть внести значний внесок в структурну перебудову української економіки, в оптимізацію зовнішньоекономічних зв'язків республіки. Зокрема, мова йде про можливості, які мають СП в розвитку експортоорієнтованих і

импортозамінних виробництва. І, безумовно, Україна має ряд можливостей, які можуть і повинні зацікавити іноземних інвесторів при створенні СП.

Підкреслюється, що програма залучення іноземних інвестицій повинна бути складовою частиною стратегії ринкової трансформації економіки України, а ефективність створення і функціонування СП в величезній мірі залежить від подальшого вдосконалення законодавчої бази. У зв'язку з цим звертається увага на деякі моменти, які, будучи врахованими в законодавчих актах, створили б більш привабливий клімат для закордонних інвесторів, що приймають участь в створенні СП.

В роботі нагадується, що Закон України "Про іноземні інвестиції", прийнятий в березні 1992 р., поклав початок створенню правової бази для іноземного інвестування і був позитивно оцінений діловим світом за кордоном, так як не тільки виходив із міжнародних стандартів, але й вміщував в собі норми, що дозволяють створювати сприятливі умови для іноземних підприємників. Однак, надалі, по мірі прийняття ряду Декретів Кабінету міністрів, багато положень, що створюють інвестиційний клімат на Україні, опинились взагалі за межами Закону.

В роботі позитивно оцінюється факт прийняття 17 грудня 1993 р. Закону України "Про державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україні", який по суті, представляє собою перший достатньо фундаментальний, комплексний документ, реалізація якого може створити достатньо привабливий інвестиційний клімат в Україні.

Зроблено ряд пропозицій, які поряд з реалізацією Закону "Про державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україні" сприяли б припливу іноземних інвестицій. Зокрема, пропонується створення спеціального гарантійно-страхового фонду для іноземних інвесторів, на що можна спрямувати частину допомоги, отриманої по міжурядовим угодам і від міжнародних економічних організацій.

Підкреслюється, що ефективність діяльності СП прямо пов'язана із співпадінням цільових установок та інтересів партнерів, що проявляється вже на етапі техніко-економічного обґрунтування створення СП.

Вказується, що західний партнер підходить до ТЕО з великою увагою та намагається опрацювати його в дрібницях з урахуванням специфіки

даного СП, можливостей віддачі на капітал, що інвестується, навіть при дуже несприятливих умовах.

В дисертації наводяться правила, що склалися в закордонній підприємницькій діяльності з прийняття рішень з метою оцінки будь-якого інвестиційного проекту, а саме :

1. Визначення фінансової мети проекту.
2. Визначення грошового потоку.
3. Визначення показників прибутковості.
4. Визначення ризику проекту.
5. Заключення: процес прийняття рішень.

При розрахунку техніко-економічних обґрунтувань при створенні СП звичайно використовувались показники та вимоги "Тимчасової типової методики визначення економічної ефективності створення та діяльності на території СРСР спільних підприємств за участю підприємств та організацій СРСР та інших країн-членів РЕВ, а також організацій і фірм капіталістичних країн та країн, що розвиваються", схваленої Науково-економічною Радою Державної зовнішньоекономічної комісії Ради Міністрів СРСР від 21 липня 1987 р. Зараз існують більш досконалі, апробовані в країнах з ринковою економікою, методики розрахунку ТЕО. І навряд чи можна схвалити відміну при реєстрації СП подання техніко-економічного обґрунтування. Наявність або відсутність ТЕО є в своєму роді показником підприємницької культури засновників спільних підприємств і дозволяє робити висновок про серйозність підходу сторін до створення СП.

В роботі зроблений висновок про те, що створення сприятливого інвестиційного клімату - головна умова успішної політики залучення та використання іноземного капіталу в економіці України. Для забезпечення стабільної правової основи функціонування закордонного інвестора пропонуються її окремі основні елементи, а саме: забезпечення прав власності на землю або права отримання 99-річної оренди землі під будівлями, спорудами, підприємствами при їх купівлі, покращення податкових, митно-тарифних умов для іноземного партнера, гарантування їх стабільності на період 5-7 років, застосування пільг, спрямованих на зменшення ризику втрати капіталу, розробка особливого режиму участі

іноземних інвесторів в приватизації, розширення практики двосторонніх домовленостей про взаємний захист інвестицій, розширення взаємодії з міжнародними організаціями, які займаються питаннями інвестиційного співробітництва, особливо з Міжнародним агенством по гарантіям інвестицій (МАГІ), Міжнародним банком реконструкції та розвитку та Міжнародною фінансовою корпорацією.

В заключенні узагальнені основні висновки, що отриманні в результаті дослідження, та основні пропозиції, направлені на стимулювання діяльності СП.

Зокрема, зроблений висновок про те, що для стимулювання діяльності СП необхідна послідовна державна стратегія, а саме:

- слід відмовитися від орієнтації на підтримку та стимулювання всіх без виключення СП, в особливості націлених на гігантські проекти, що потребує значного відволікання з народногосподарського обігу матеріальних та фінансових ресурсів;

- слід заохочувати на рівні державної політики першочергове залучення іноземного капіталу до будівництва та реконструкції підприємств, що випускають гостродефіцитні та конкурентноспроможні товари;

- не допускати створення СП, що випускають продукцію, несумісну з міжнародними стандартами;

- за допомогою різноманітних стимулів підтримувати та заохочувати створення СП у високотехнологічних галузях, пріоритетних для нашої економіки;

- створити розгорнуту організаційно-правову систему, яка б була конкурентноспроможна по відношенню до інвестиційних режимів інших країн, гармонізувати українське законодавство у відповідності з європейськими стандартами;

- пріоритетним напрямком використання зарубіжних інвестицій в межах СП повинний стати розвиток експортного потенціалу України.

Констатується, що досягнутий рівень закордонного інвестування в формі СП можна розглядати як початковий етап. Однак підкреслюється, що СП продемонстрували дивовижну пристосованість навіть до тих

несприятливих умов, які існують для всієї економіки України. Більшість з них утримались в кризових для всієї економіки України умовах.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені в статтях:

1.Інфляція, її причини і фактори в економіці СРСР і країн Східної Європи. Стаття. Збірник наукових праць НДЕІ Держплану УРСР "Вдосконалення господарського механізму в умовах перебудови управління економікою", Київ,1990.-С.4-12 (в співавторстві з Білорусом О.Г.).

2.Проблеми міжнародного спільного підприємництва. Журнал "Економіка Радянської України". 1991.-№10-С.43-59 (у співавторстві з Білорусом О.Г.).

3.Деякі аспекти управління інфляційними процесами. Стаття. Збірник наукових праць "Цілісність систем господарського управління" АН УРСР, Інститут економіки, Київ,1991--С.99-109.

4.Організація та управління спільними підприємствами. Стаття. Збірник наукових праць "Проблеми теорії і практики менеджменту". АН України. Інститут економіки.--К.,1992--С.65-74.

5.Структурні зрушення в економіці - єдиний шлях до адаптації до зовнішньоекономічних умов. Стаття. Збірник наукових праць "Зарубіжний досвід соціально-економічної політики і проблеми зовнішньоекономічних зв'язків".--К.,1993.--С.4-14 (в співавторстві с Пузановим І.І.).

6.Концепція експортного виробництва України. Стаття. Здана до друку. Збірник наукових робіт "Проблеми безпеки в регіоні України".К.1995.

Підп. до друку 10.11.66.

Формат 60 x 84/16. Папір офс. Офс.друк.

Ум.друк.арк. 0,6. Обл.вкл.арк. 1,0. Тираж 100 прим. Зам. 217.

Поліграфічна дільниця Інституту економіки НАН України,

252011 м.Київ 11, вул. Панаса Мирного, 26.

441205

AB 34.017